

KÜLÖNFÉLÉK

F. Fráter munkái: a Kazinczy-kódex és a Tihanyi-kódex

1. A Kazinczy-kódex és a Tihanyi-kódex tartalmi-gondolati rokonságát s ennek nyomán szellemi összetartozását a szakirodalom mindvégig számon tartotta és hangsúlyozta — nagyrészt SZILÁDY ÁRON megállapításaira támaszkodva: „Valamennyi codexünk közt legbővebben s leg is hívebben találjuk a *Stellarium* magyar szövegét a *Horvát-codexben*; ez után következik a *Tihanyi-c.* s úgy a *Kazinczy-c.*” (Temesvári Pelbárt élete és munkái. Bp., 1880. 61). SZILÁDY azonban nyomban hozzá is fűz ehhez egy — a további kutatások számára kétségtelenül nem elhanyagolható — tényt: „A véletlen úgy hozta magával, hogy éppen ez a három codex töltse meg a Nyelvelmléktár VI-ik kötetét.” A későbbiekben ugyanis pontosan ez a „véletlen” ragadta meg HATVANI JÁNOS figyelmét — s egyben nagy valószínűséggel meg is könnyíthette munkáját —, mivel SZILÁDYT idézve megjegyzi: „Ha a »véletlen« ebben az esetben nem Volf György szándékossága volt, [...] akkor még

csodálatosabb a véletlennek az a játéka, hogy itt egymás mellé került két olyan kódex (a Tih.- és Kaz.-k.), mely nemcsak közös forrásra megy vissza, nemcsak tartalmi tekintetben rokon egymással, hanem ezen hasonló eredetű, tárgyköri tartalomnak nyelvezetében már nem is rokon, de több, — a szókincs, a tájnyelv tekintetében már nem is testvér, de egy-test egy-vér, a helyesírás tekintetében pedig ugyanaz.” (A Kazinczy-kódex nyelvjárása a Tihanyi-kódexszel való egyezései kapcsán. Bp., 1914. NyF. 72. sz. 14.)

Úgy tűnik azonban, hogy az idők folyamán HATVANI JÁNOS tanulmánya — értékes észrevételeivel és érdekes feltevéseivel együtt — jóformán teljesen feledésbe merült annak ellenére, hogy mind a rendtörténeti, mind a nyelvtörténeti (és irodalomtörténeti) munkák csaknem kivétel nélkül egymás mellett említik e két XVI. századi nyelvemlékünket. Összetartozásukat tehát elsősorban tartalmuk, közös forrásra visszamenő párhuzamos szövegegységeik, s nem utolsó sorban (ferences) rendi hovatarozásuk igazolta — csupán KNEI ZSZA ISTVÁN utal lapalji jegyzetben HATVANI véleményére, a Kazinczy-kódex helyesírását ismertetve: „Hatvani valószínűnek tartja, hogy a kódex 1. és 2. keze azonos.” (HírTört. 121.)

2. A k e z e k k é r d é s é t illetően végeredményben mindkét kódex esetében VOLF GYÖRGY állásfoglalása hagyományozódott át a szakirodalomba. VOLF szerint a Tihanyi-kódex — feltűnő írásváltozásai ellenére is — egy kéztől ered, ezzel szemben a Kazinczy-kódexet — egyezéseinek ellenére is — három kéz munkájának tartja, mégpedig a kódex egyes részeinek készülési dátuma alapján: „Az első kéz írása, mint az 1., 38., 58. és 136. lap arabs évszáma mutatja, 1526-ból; a másodiké, mint a 166. lapon hasonlóképpen arabs számmal van kitéve, 1527-ből; a harmadiké mint a 202. lapon szóval elmondva, 1541-ből;” (NyTár. 6: XII. 1.). Az első és második kéz írásával kapcsolatban megemlíti még, hogy a második „nagyon hasonló, csakhogy gyakorlatlanabb”, mint az első, a harmadik kezét pedig a „leggyakorlatlanabbnak” véli (i. h.).

VOLF módszere a Tihanyi-kódex írását, illetve írásváltozásait vizsgálva ezzel egyező — kiindulópontja ezúttal is a szövegegységek végén feltüntetett évszámok. Vizsgálódásai azonban lényegesen körültekintőbbek, s így következtetése is merőben más, voltaképpen pontosan az előbbivel ellenkező: „Annyi bizonyos, hogy az írás sokszor és feltűnően változik. Nagy apróval, egyenes dülttel, ritka sűrűvel, gondos hamarossal váltakozik. Még élesebben mutatja a különbséget, hogy mindannyiszor a ténta és a papiros is más. Természetes feltevés tehát, hogy itt több kéz működött. De ezzel szemben megfontolandó, hogy e különböző írások közé az évszámok csalthatlan tanúsága szerint hosszú szünetek esnek. A codex három év munkája. [...] Az meg tagadhatatlan, hogy a különböző idő s a megváltozott kedv egy embernek is tetemesen meg tudja változtatni az írását. Nem kell tehát okvetlenül több kezet sejtünk. Hogy pedig itt nem is szabad, arra három dolog utal. Először az egész codexben nincs semmi nyelvbéli eltérés; másodsor a helyesírás a legapróbb részletekig mindig ugyan az; harmadsor az írás vonásai állandóan azt az egy individualis sajátágot mutatják.” (NyTár. 6: X. 1.)

VOLF érvelése a Tihanyi-kódex kapcsán pontos és helytálló, a Kazinczy-kódex tüzetesebb tanulmányozásával azonban adós marad (a nyelvi szempontok bevonására például egyáltalán nem fordít figyelmet). Ezért úgy vélem, hogy teljességgel egyetérthetünk HATVANI megjegyzésével, miszerint „Wolf a Kazinczy-kódexszel egy kissé mostohán bánt el.” (i. m. 9, 11). Ezt igazolja egyébként KNEI ZSZA ISTVÁNNAK a kódex egyetlen, későbbi keletkezésű szövegegysége (a 166—170. lap: szám szerint tehát a 4. kéznek tulajdonítható Tízparancsolat) írására vonatkozó megállapítása is (i. h.): „A kódex 2. és 3. keze között van egy későbbi, XVII. században írt szövegrész (NyT. VI, 242—4). Mivel azonban a helyesírása középkori és nem XVII. századi, rendszerét itt közlöm (II. C. típus)... Wolf szerint a kéz írása hasonlít a Thewrewk K.-ben levő szintén később írt részhez (XII. 1.). Ennek a helyesírása azonban (NyT. II, 308—11) merőben más és valóban XVII. századi!” (vö. BALÁZS—UHL, RMKód. 18. sz. 32, 34).

A mindössze 4 lapnyi kis szöveg másolójáról szólva VOLF ugyanakkor saját magának is ellentmond, ugyanis a Nyelvemléktár 6. kötetéhez írt előszavában (X. 1.) — az átírás során követett elvek ismertetésekor — a Kazinczy-kódex 2. kezeként említi. Ebből logikusan arra következtethetnénk, hogy az egész kézirat, pontosabban ennek törzsanyaga (1—166; 171—202) egyetlenegy scriptor munkájának tekinthető (= 1. kéz), a Tizparancsolat ettől jócskán eltérő helyesírású szövege pedig idegen kéz (= 2. kéz) közreműködésének köszönhető, vagyis csupán későbbi bejegyzésként kezelhető. Az ellentmondást HATVANI többféleképpen is próbálja megfejteni-magyarázni (i. m. 11), s végül arra az álláspontra jut, hogy VOLF GYÖRGY feltehetően jóval többet tudott a Kazinczy-kódex írásáról, illetve kezeiről, mint amennyit közölt; „titkát” ugyan megőrizte, de nyilvánvalóan nem lehet pusztán véletlen, hogy a Tihanyi-kódexszel együtt tette közzé.

3. A titok nyitját azonban nemcsak ő, hanem vele csaknem egyidejűleg ILLÉS GYULA is keresi, mégpedig a tartalom felől közelítve (Szent Elek legendáink és az Elek legendák forrásai. Bp., 1913.). Az Elek-legenda kódexeinkben megjelenő hat párhuzamos szövegének összevetésekor ILLÉS leszögezi, hogy „Az egyes szövegek között közelebbi rokonság nem állapítható meg, legfeljebb a Tihanyi és a Kazinczy kódex között lelhető néhány rokon vonás...” Nézete szerint e két szöveg kapcsolatára kétféle magyarázat lehetséges: a két változat vagy egyazon magyar fordításra megy vissza, vagy egymáson alapszik. A két feltevés közül — ősforrásnak tekinthető kézirat híján — végső soron csak a másodikat véli elfogadhatónak. Okfejtése a következő: „A Kazinczy-kódex három kéz írása. Az Elek legendát 1526-ban másolták... A Tihanyi-kódex 1530-ból való, tehát tudva azt, hogy az egyes rendházak tagjai egymás iratait szorgalmasan másolták, éppen nem lehetetlen, hogy a Tihanyi-kódex szerzője a Kazinczy-kódexből másolta, illetőleg az ő szokásuk szerint írta át az Elek legendát. Ezt látszik megerősíteni az a tény, hogy a Kazinczy-kódexnek 1527-ben félbemaradt írását csak jóval később folytatja egy másik másoló. Közben a kódexet elkérhette a testvér rendház lemásolás végett.”

ILLÉS GYULA tanulmánya nagyrészt RÉVAI SÁNDOR kutatásai alapján készült (Barlám és Jozafát, továbbá szent Elek legendája. Pécsi áll. főreálisk. értesítő 1904/5.), az ő nyomdokain halad HATVANI is — lényegében mégis az ILLÉS gondolatmenetét fűzi tovább. A KazK. és a TihK. közötti egyezések fő pilléreként mindenekelőtt a közös forrásra visszamenő párhuzamos részeket emeli ki, s ebből szemelvényeket is ad. Forrásazonos párhuzamos rész — az Elek-legendán kívül — még a két kódexben a Pelbárt Stellariumán alapuló Mária haláláról szóló prédikáció, melynek szó szerinti egyezései, azonos fordulatai ugyancsak szembeötlőek (KazK. 1—25, TihK. 337—85). Az összehasonlítás eredményeit elemző rövid összegzésében HATVANI egy mozzanattal közelebb is kerül a probléma kulcsához (i. m. 23): „...bármint legyen is, a két kódex viszonyára ebből csak egy következik. És pedig az, hogy a Kaz.-k. írója írhatta meg egy pár évvel később a Tih.-kódexet is. Erre vall ugyanazon források egyező módon való kihasználása (a szöveg, a beosztás), az ortográfia, a szókincs, szóhasználat és a tájnyelv is”.

HATVANI ezzel tulajdonképp meg is fogalmazza a lényegét, de a történeti háttér (a kódexek „életrajzának”) felvázolásakor nagyrészt csak találgatásokba bocsátkozik, biztos fogódzók hiányában bizonyítási módszere így mindvégig felemás marad. Ennek következtében — főként a hangjelölés-helyesírás eltéréseire hivatkozva — el is különíti a Kazinczy-kódex 1541-ben készült részét, noha nyelvi szempontból a kötetet egységes egésznek tekinti.

Az ellentmondás (pontosabban a részleges ellentmondás) kiküszöbölésére valószínűleg csupán egyetlen láncszem, egyetlen — mégpedig a legdőntőbb — lépés hiányozhatott HATVANI JÁNOS számára: az eredeti kódexek (kéziratok) kézbevétele s tanulmányozása. Az íráskép, s így módon a kezek összehasonlítása tehát ezúttal is elmaradt.

4. A szerencsés véletlen végül mégis összekapcsolta a történelmünk viharos időszakában — s talán épp ezért hosszabb megszakításokkal — keletkezett két becses nyelvemléket.

A Kazinczy-kódex betűhű átiratának készítése közben ugyanis az a határozott benyomáson támadt, hogy a kézirat egyes — különböző kezekhez kötött — fejezetei egyazon másoló tollából eredhetnek: a stílus, a nyelvezet, csakúgy, mint a scriptori közlések jellege és módja legalábbis az egység gondolatát sugallta. Ezt az egységet azonban kizárólag a szerző (másoló) személyének azonossága biztosíthatta.

A kézirat szövegével kapcsolatos scriptori közlések

KazK.	TihK.
<p>1526: „...O vaÿha tudnatok az zÿzsessegnek erdõmeth [...] kÿnÿk erdõmerõl: talam megh valaha irasth tezõk:...” (132)</p>	<p>1531: „...Minemõ uot keghek az zÿz maria testebe: az zilleteserõl ualo predi- kacioba megh irom isten hoza segituen...” (264)</p>
<p>1541: „...Az thõb profetak mondassat rÿwÿdsegert el’ hãgom...” (177)</p>	<p>„¶ Az ziz marianak tisztasãga keghek: mel peldaztatek [...] kirõl meg ede ala irast tezõk: eth riuidsegnek okaert el mulatom...” (271)</p>
<p>„¶ Mert az iok kenth nem zenwethetnek: de az Gonozok: mindõn keeth zenvednek: mint erõl tõbeth irok mikoron az rettenettõs ittelletrõl irok:” (195)</p>	<p>„...Kõetkõzik az oracio kinek haznat es az zÿz marianak elõtte kellemetõs uotat ede fel eg peldaba meg iram...” (398)</p>
<p>„Ez wtan Immar kõwetkõzik az iras az istennek rettenetõs itteletirõl meel az feltamadasnak wtanna leezõn...” (202)</p>	<p>„...Kõetkõzik imar ez imadsagoknak magarsaka” (400)</p>
	<p>1532: „...adattatek be az temploma: holot mint elt legõn megh irtam az anunciaciõrol ualo predikacioba...” (117)</p>

Az átirat elkészítéséhez természetesen rendelkezésemre állt a kódex fényképmásolata: először is ennek segítségével kezdtem vizsgálni az írás jellegzetességeit, majd lépésről lépésre apróbb-nagyobb változásait. Paleográfiai vizsgálódásaim során a nyomra vezető végül is a scriptor legkarakteresebb betűje, a **G** lett. Ez a maiuscula leginkább B-re emlékeztető formájával hívta fel figyelmemet, annál is inkább, mert az elbeszélő részekben vissza-visszatérő — s a biblikus szövegek állandósult fordulataként jelentkező, ezek hangulatát tükröző — *Iquel* mellett, a párbeszédes szövegrészekben többször is a szinonim *jer* ige T/1. és T/2. alakjainak szókezdő betűjeként bukkan fel, amely egyébként is rendkívül ritka kódexeinkben: *Gertõkel*, *Gerunkel* (21, 131). Azonban ugyanez az olyannyira jellegzetes **G** tűnik fel a kézirat záró részének lapjain (185, 187, 192, 194, 195, 196, 201) — következőképp a kódex első, legkorábbi és legerjedelmesebb egységét (1526: 1—136), valamint a záró, legkésőbbi s mindössze 29 lapnyi (1541: 173—202) szövegét egy kéztől származónak tekintetem. A középső (a kézirat 139—166 lapjai közé eső) 1527-ben befejezett s csupán 27 lapos kis szövegrész kezének azonosságát — az írás hasonlóságán (elsősorban a be-

tűformák korábbival egyező következetes megjelenésén), valamint a G egyszeri előfordulásán kívül — még egy komoly belső érv is támogatta, nevezetesen a kódex 132. lapján olvasható, s a tartalomra vonatkozó scriptori közlés, helyesebben előreutalás, illetve szándéknyilvánítás: „**O** vayha tudnatok az zýzessegnek erdõmeth [...]: kýnek erdõmerõl: talam megh ualaha irast tezok:”. Szemmel láthatóan az előre jelzett, mintegy megígért írás el is készült — ez pedig nem más, mint a kódex 139. lapján induló s a tisztaságról szóló prédikáció: „Kezdetik eg Zep predikacio Az zent tiztasagrol ees ýlesben ýlleti azokat kýk magokat ýstennek koteleszteek az zýzessegnek tartasaual:”.

Második lépésként a már eddig kiadásra került kódexeink írását vizsgáltam: meg szerettem volna győződni arról, hogy a legkarakteresebbnek vélt (G) maiuscula nem szerepel-e valahol — s a főljára vagy kérdőjelezi meg esetleg mégis feltevésemet. A még kiadatlan kódexek írásának „gyors és azonnali” megközelítéséhez legkészenfekvőbbnek tűnt a „Kódexek a középkori Magyarországon” (Bp., 1985.) c. kiadvány, valamint a „Magyar nyelvemlékek” c. tankönyv (MOLNÁR–SIMON, Bp., 1980.) kézbevétele. A tankönyvben közölt hasonmáslapok között azonban rátaláltam a Tihanyi-kódex két lapjára (193: TihK. 4—5), melynek írása már az első látásra is a Kazinczy-kódex harmadik, legkésőbbi részének írásképeire emlékeztetett, alaposabb elemzése után pedig kétségtelenné vált, hogy a két kódex együttes tanulmányozása a scriptor(ok) — vagyis a Kazinczy-kódex kezeinek — azonosításához nélkülözhetetlen. Vizsgálni kezdtem tehát — első fokon — a fényképmásolatok alapján a különböző években keletkezett részek írásmódját, illetve írásváltozásait:

	KazK.	TihK.
1526.	1—136	
1527.	139—66	
1530.		337—52, 171—292, 31—58
1531.		293—336, 353—400, 1—29, 59—90
1532.		91—170
1541.	173—202	

5. A teljes és részletes összevetés mindenekelőtt meglepő eredményhez vezetett. Kiderült, hogy a TihK. különböző, s az írásképet illetően meglehetősen elütő szakaszai és a KazK. nagyjából három — a készülés időpontjának megfelelően — ugyancsak egymástól eltérő írásképet mutató darabjai nagyszerűen összeillenek. Az írásváltozások a Tihanyi-kódex egészét tekintve — terjedelméből adódóan, s a sokszoros megszakításnak köszönhetően — még szembetűnőbbnek bizonyultak, mint a terjedelmében pontosan feleannyi (202 lapot kitevő) Kazinczy-kódexben, ennek következtében a két kézirat bizonyos lapjainak, illetőleg kisebb-nagyobb egységeinek „összekeverése” ez alkalommal nem károszt, hanem épp ellenkezőleg, rendet teremtett — az írás változása így szinte folyamatában nyomon követhetővé vált.

A Kazinczy-kódex első két része és befejező egysége közötti hosszú szünet ezzel részben magyarázatot is nyert: bizonyos, hogy a scriptor az 1527—1541 között eltelt évek során (legalább) még egy kötetet készített, egyes betűformaváltásai nem is érhetők tetten csak a Tihanyi-kódexben.

6. Az átfogóbb paleográfiai elemzés eredménye a következőkben foglalható össze. A KazK. első 166 lapjának írása — egyéni ingadozásait is beleértve — a TihK. legkorábbi, 1530-ban készült részével társítható, ductusa ezzel egyező (337—52; 171—292; 31—58). A betűk változó vastagságúak, többnyire vastagok, a tinta színe is változó (sötétebb és világosabb barna), az írás egyenetlensége olykor egyetlen lapon is jól érzékelhető. A későbbi időszakokra jellemző betűformák kezdettől fogva jelen vannak, eleinte inkább csak véletlenszerűen; az egy kézmozdulattal írt hosszú s számára (már 1526-ban is) helyenként alul-felül egyaránt egy kis ívet kap csakúgy, mint az *f*

betűé. A *d* szára felül jobbra hajlik: a scriptor előbb a betű öblét rajzolja meg, s ehhez külön kézmozdulattal illeszti a szárát.

A Kazinczy-kódex 1526—1527-ben keletkezett részeinek ez a tipikus *d*-je viszont 1530-ban, a Tihanyi-kódex első egységében épp csak előtűnik — helyét máris átveszi az egy lendülettel készült, egyenes szárú *d*. A pillanatnyi ingadozást jól tükrözi a 350. lap 15. sora is: az itt szereplő 4 *d* közül az első 3 még a korábbi, a 4. azonban már a későbbi típusú *d*. A prédikáció kezdetén (337. l.) mindenesetre még nem sejthető, hogy a gyors váltás ezzel — tehát az első 20 lapon belül — szinte le is zárul.

1531-től az íráskép jelentősen módosul; az írás folyamatosan egyenletesebbé válik, pondusa egyre könnyedebb lesz, a másolás szakaszossága ennek ellenére továbbra is nyomon követhető. A szóvégi kétszeresen zárt *s* fokozatosan eltűnik, helyén a szigma, később mindinkább a normál *s* minuscula jelentkezik. Ugyanakkor a korábbi két hosszú szárú / betűt gyakorta kétféle (egy hosszú, alul-felül ívben végződő *s* egy normál) *s*-sel jelöli a scriptor. A hajlított szárú *s*-et idővel mind sűrűbben köti bele az előző betűbe, a kurzív *d*-t pedig a következőbe. Az *l* kezdetű fogva — mindkét kódexben — vízszintes talpat kap; a két *t* összekapcsolása az 1526—1532 között keletkezett részekben csak elvétve fordul elő (pl.: KazK. 71: *vélotte*; TihK. 90: *legottan*; 55, 265: *elotte*), a KazK. 1541-es szövegegységére viszont ez lesz a jellemző. Az áthúzási szokásrendszer módosulása ugyanakkor érinti az *f* betűt is: a transversa sokszor rövid függőleges vonalkával kezdődik, majd vízszintesbe fordul. Itt azonban legfőképpen a gyakoriság hoz változást s jelentősebb eltérést a korábbiakhoz képest, mivel — egy-két kivételtől eltekintve (KazK. 174: *fjanak*, 185: *fogantattanak*) — az ilyen típusú transversa megjelenése e késői szövegrészben is csupán a *fel* igekötőhöz, illetőleg a *felele* szóhoz köthető, azaz zömmel a *fe* betűkapcsolatot érinti: KazK. 20: *fel* emele; TihK. 85, 114: *felele*; KazK. (1541) 174: *fel* woth, 174—6, 179—81, 183—5, 194, 199: *fel* tamad(as); 177: *felele*.

A scriptor legkarakteresebb betűje a két kötet bármely szövegrészeiben a *B*-hez hasonló *G* (szárának bal oldalán kis háromszöggel). Maiusculái közül jellegzetes még az *A*, melynek jobb szára fent lendületes hullámvonallal indul, a bal szár ennek felső negyedénél kapcsolódik hozzá. Az *Amen* szó kezdőbetűje rendszerint az alfa (α); szőkezdő helyzetben gyakori a *C* (ismétlődő jelenség pl. a *Cak*, *Coda*, *Celekødet* szavakban) — a *Cillag* és a *Corona* esetében talán tiszteleti céllal is szerepelhet.

A szóközök és betűközök egyaránt egyenetlenek, a sorvégi betűtorlódások tipikusnak mondhatók. A betűszarak mindvégig kissé jobbra dőlnek.

7. A két nyelvemlék helyesírását KNEI ZSA (HírTört. 121—3) a m e l l é k j e l e s helyesírás II. D. típusába sorolja, FARKAS VILMOS (NytudÉrt. 74. sz. 18—20, 67—9) a Kazinczy-kódexet az e g y j e g y e s mellékjeles helyesírású kódexek **A**, a Tihanyi-kódexet ennek **B** csoportjához tartozónak tekinti. A KazK. helyesírását azonban éppúgy ez utóbbihoz sorolhatnánk, mivel a *c*, *cs* jeleként a kötet első két egységében szórványosan, záró fejezetében viszont már mellékvariánsként szerepel a *ch* (= *cs*).

A két kézirat maitól eltérő h a n g j e l ö l é s e voltaképpen azonos. A mellékjelek feltüntése vagy elhagyása olykor ugyanolyan „ötletszerűen” történik, mint a betűkapcsolatok felbukknása egyes mellékjeles betűk helyén. Nem véletlenül állapítja meg KAUSCH MIHÁLY a TihK. kapcsán: „Bár kódexünk egy kéz írása, mégis a legnagyobb rendszertelenséggel találkozunk mind a magán-, mind a mássalhangzók jelölésében. Míg egy hang jelölésére több betűt használ, addig több hangot ugyanazon betűvel jelöli, e jelölésekben teljesen önkényzerűen jár el, midőn ugyanazon szót annyiféleképpen írja, a hányféle jelölési móddal rendelkezik...” (A Tihanyi-kódex nyelvezete. Bp., 1901. 5).

Mіндеzt — a mássalhangzók esetében — talán pontosan a *c*, *cs* hang jelölésében mutatkozó sokszínű tarkaság, magánhangzók közül pedig az *u/ú*, illetve a *ü/ű* szeszélyesen alakuló jelölés-

módja bizonyítja a legjobban (az $\ddot{o}/\ddot{o} = \varrho$: mindvégig következetesen; a névszóragok közül a *-ból/-ből*, *-ról/-ről* használata szinte kizárólagos, a *-tól/-től* veláris alakban általában *-tül*, a palatálisban vegyesen *-tül* és *-től* alakban jelentkezik — jelölésük keveredésének „veszélye” azonban így nem áll fenn):

	Hang	Fővariáns	Mellékvariáns	Szórványos
KazK.				
1526:	c	c, é		ch, tz, ci, cÿ, ch', éÿ
	cs	c, é		ci, cÿ, ch, sc
1527:	c	c, é		tz, cÿ
	cs	c, é		ch, cÿ,
TihK.				
1530—1532:	c	c, é		ch, ci, éi, cÿ
	cs	c, é		ch, ci, éh, cÿ, éi
KazK.				
1541:	c	é c	ch	ch', ci, éh
	cs			ci, cÿ, éh
KazK.				
1526:	u		v	
	ú	u	v	ú, w
	ü	u		
	ű	u	ú	ú
1527:	u	u		
	ú	u		v
	ü	u		
	ű	u	ú	
TihK.			(főként szókezdő és szóvégi helyzetben)	
1530—1532:	u	u	v, w	
	ú	u	v, w	uv, uu
	ü	u	w	
	ű	u	w	ú
KazK.				
1541:		(minden pozícióban előfordulhat)		
	u	u, w	v	
	ú	w, v	u	
	ü	u	w	
	ű	u, w		v, ú

A helyesírás terén jelentkező rendszertelenség azonban csupán látszólagos — a scriptor helyesírási szokásrendszere ugyanis az idők folyamán jóformán semmit sem változik. A magánhangzók hosszúságát (ill. az *ë-t*) például csak bizonyos szavakban jelöli betűkettőzéssel; a *tz* betűkapcsolat kizárólag egyetlen szóban (*etzaka*) tűnik fel rendszeresen; a szavak elválasztása általában — sor végén és sor elején egyaránt meglehetősen rendszerességgel — két kis ferde vonalkával történik; a hiányjel (') mindvégig többféle funkciót lát el: többnyire hiátuspótló (*oka'ert*, *jo'ert*, *re'a*, *a'etatos*), de gyakran szolgál *j* pótlására (*nap'an*, *fog'am*, *got'or'ed*, *zon'el meg*), s utalhat egyéb betűkihagyásra is (*ho'za*, *ec'or*, *tovab'a*). A néma *h* használata szóvégeken — elsősorban *g* és *t* után — általános, szó belsejében is viszonylag gyakori, de ötletszerű. Feltűnő a hosszú

mássalhangzók gyakorisága: ezek száma időközönként főként az *s*, *t* és az *l* betűk esetében szaporodik meg.

Következetesség (és néhol kiforrottságról tanúskodó nagyvonalúság) mutatkozik a latin rövidítésrendszer alkalmazásában, ugyanakkor a magyar szövegrészekben a scriptor — valószínűleg tudatosan — kerüli a rövidítéseket: itt-ott a nazálisok rövidítésjele tűnik fel, egyszer-egyszer az *us*-ra végződő nevekben a szokásos *g*, esetenként *Jezus* nevének és a *frater* szónak közismert rövidítése.

Szövegtagolási módszerében és írásjelhasználatában is nagyfokú állandóság tapasztalható. Tagmondat- és mondattháron uralkodó a rubrumos kettőspont használata, mely szolgálhat még felsorolások elemeinek elkülönítésére is. A kérdőjel — leginkább az *-e* kérdő partikulát követően — mondat közben is megjelenik, s lehet felkiáltójel értéke is (némelykor felszólító) mondat végén. Rubrumozása ingadozó, de némileg funkciójához igazodhat, mivel mondat közben sokszor elmarad (KazK. 121: „¶ Tudode? O barlaam? minth engometh tanutal?”; 197: „¶ Nappal tezye? awagh eyel?”; 16: „es ezt mongak uala: miért haé el minket O mi uigaztalon?”; TihK. 167: „O erseböt azzon: erzöttele wala <wa> ha ziuednek nagob oromet? lelködnek nagob wigsagat? minth ez eg wttal”). Meglepően rendszeres és jellemző az **O**-val indított mondatok előtti írásjel elhagyása — a rubrumos indulatszó ezáltal szinte a tagolójel szerepét tölti be. A többnyire utólag kitett vörös tagolójel (¶: melynek helyét a scriptor a másolás során általában kis virgulával jegyzi meg) funkciója is elég változatosan alakul: nagyrészt bekezdést vagy szakaszhatárt jelöl (vö. KESZLER BORBÁLA, A magyar írásjelhasználat története a XVII. század közepéig. NytudÉrt. 141. sz. Bp., 1995. 38), de — a nagybetűkéhez hasonló módon — tiszteleti célú, illetőleg figyelemfelkeltő szándékú használata is előfordul (KazK. 59/4—6: „Ugmonda zenth Lukaé euangelista: euangeliomý konuenek elso rezeben ¶ Azzonunkrof!...”; TihK. 180/1—3: „es gértiakat egetnekuala ¶ Az februe neuo istenazzonak tisztossegere:”). Általában véve tehát a szöveg mikroszerkezetének elrendeződését segíti s teszi egyúttal áttekinthetőbbé, ennek azonban a Tihanyi-kódex lapjain, valamint a Kazinczy-kódex záró fejezetében lesz egy másik fontos eszköze, mégpedig maga a latin. Az olykor csupán egy-két szóra redukálódott, máskor idéző mondat formában, helyenként pedig tételmondatként is felfogható latin szövegdarabkák ugyanis úgy épülnek be a magyar szövegtestbe, hogy annak belső — tartalmi-szerkezeti — felépítése minél világosabb, sőt (az incipitekhez hasonlóan) a gyakori rubrumos kivitelezés jóvoltából minél szembeötlőbb legyen, azaz egyszerre feleljen meg a szöveg értelmezési és — az olvasás során — hangsúlyozási követelményeinek.

A scriptor a javítások módozatai közül leginkább az áthúzást kedveli, téves betűk ritkább törlési módja a vakarás. Sorközi és lapszéli betoldások egyaránt előfordulnak, s néhol egymást erősítik: általában jellel utalva kerülhetnek megfelelő helyükre. Tipikusak a betűjavítások (alakítások, igazítások), a kifejejtett betű, esetleg szótag pótlása azonban sokszor elmarad. A KazK.-ben a javítások egy kis részét olykor más szempontok (pl. a latinizmusok vagy a passzív szerkezetek kerülése) diktálják: „...es mene az ordongoshoz: kýt ol'igon uere: hog sokideig lel<ok>köt nem erzheth<yk>nek uala benne” (37/26—8).

Legfeltűnőbb a két kézirat nyelvjárási képének hasonlósága, s a 15 éven belül mutatkozó viszonylagos állandósága. Alapvető sajátysága az erős fokú *ö*-zés (*zomel*, *nomos*, *zorzetqs*, *ezqr*, *igqn* stb.), valamint a mai *ü/ű* helyén a megfelelő illabiális magánhangzó gyakori és rendszeres jelentkezése (*pispok*, *ezist*, *fist*, *il*, *ireskodik*, *zýz*, *bin* stb.). Rendkívül jellemző az azonszótagú *l* kiesése, a főnévi igenév személyragozásának gyakorisága, s nem ritka a *-val/-vel* ragvégi mássalhangzójának elhagyása (KazK. 69: *aua*, 79: *erque*, 154: *harmattýaua*; TihK. 19: *aplanaua*, 116: *malaztiaua*, 284: *mondasaua* stb.).

A scriptor nyelvjárásának pontosabb meghatározásához mégis a legfőbb támpontot az *-ít* képző labiális magánhangzós monoftongusos változatának rendszeres előfordulása jelentheti. E képzőváltozat használatában egyébként némi tendencia mutatkozik: időben előrehaladva — 1526 és 1541 között — mind sűrűbben bukkan fel. A Kazinczy-kódex első két szövegegységében az *-út/-öt-*

féle alakok jelentkezése (*uelagosut, dicqot* stb.) még szinte véletlenszerűnek mondható (csakúgy, mint a Tihanyi-kódex legelső részeiben), 1531-től kezdve viszont fokozatosan szorítják ki a korábbi — *-it* formával is keveredő — illeszkedő diftongusokat, 1541-ben pedig egyértelműen domináns alakváltozatként szerepelnek.

Ennek alapján feltételezhető, hogy valóban a scriptor saját nyelvjárásának legjellegzetesebb jegyei tükröződnek a kódexlapokon, elképzelhetetlennek tűnik ugyanis, hogy a két kötet mintegy 600 lapnyi szövegének fordítói — esetleg előző másolói — mind a déli területhez köthető nyelvjárást képviselték volna. Annak a lehetőségét, hogy a kódexíró már így egybefűzve, összefüggő egészként „készén” találta volna a másolandó anyagot, teljességgel kizárhatjuk. Ezt a nyelvemlékek tartalmi felépítése, egymástól eltérő jellege, közös forrásra visszamenő párhuzamos szövegrészei alapvetően cáfolják (ennek egyébként a másolás — egy köteten belül is több évre nyúló — szakaszossága már önmagában ellentmondana). Minden bizonnyal kompilációról van szó tehát mindkét kódex esetében még akkor is, ha a TihK. Pelbárton alapuló prédikációi közt vélhetően akad olyan, mely azonos fordítótól ered — ezzel a lehetőséggel természetesen számolni lehet.

Kétségtelen azonban, hogy a scriptor az írás során nemcsak másolóként, hanem egyúttal — bizonyos értelemben — a kötetek szerzőjeként jelenik meg: szövegkezelése, mindvégig következetes másolói (sőt inkább átdolgozó) attitűdje, valamint időközönkénti „írói” (és költői) megnyilvánulásai legalábbis egyöntetűen erre vallanak.

8. Mindezek után joggal merülhet fel a kérdés, vajon hol, kiknek és milyen szándékkal készíthetett e két kódexünk? — A keletkezés helyére vonatkozó adatot ugyan egyik kézirat sem tartalmaz, ferences eredetüket bizonyító utalásokat ellenben mindkettő (KazK. 35: „Ihs: maria *zent ferenc*.”; TihK. 348: „...mint az bodog *zent ferench* attiank...”). A scriptor következetesen ismétlődő megszólításai és ehhez kapcsolatos közlései nyomán biztosra vehető, hogy apácáknak szánt olvasmányokról van szó. A Nyulak szigeti apácák kézírataival (HorvK., CornK., ÉrsK.) érintkező szövegek alapján pedig arra következtethetünk, hogy nagy valószínűséggel az óbudai klarisszák számára készültek (TIMÁR KÁLMÁN, Magyar kódex-családok: ItK. 37: 60—7).

M e g s z ó l í t á s o k

KazK.	TihK.
1526:	1531:
„...ime azert <i>Cristusnak iegqssy</i> .” (62)	„... O azert, <i>Cristusnak iegqssy</i> ...” (60)
„¶ Ime azert <i>istenbe tjtztolletqs hugaim</i> .” (59, 69)	„...thies azert <i>istenbe zeretetqs hugaim</i> ...” (385, 398)
„kýt nektqk peldaiul vetqk zýzek.” (70)	„¶ týes azert zýz marianak kqetqoi...” (385)
„kíbe peldat ada týnektqk zýzek...” (131)	„ O azert zýzek...” (12)
1527:	1532:
„¶ ez azert zeretq <i>hugaim</i> ...” (150)	„...No azert <i>cristusba zerelmes hugaim</i> ...” (169)
„¶ azert zýzek...” (155)	„... O azert zýzek...” (147)
1541:	
„...Vegetqze ezqtqkbe <i>Cristusnak iegqssi</i> ...” (187)	„¶ Elsq peldat azert vegetqk <i>istenbe zerelmes hugaim</i> ...” (93, 97, 100, 112, 113, 118, 120, 141)
	„... O azert zýz marianak kqetqoi...” (138)

A másoló személyére nézve némi fogódzót a Tihanyi-kódexben tett saját megjegyzései (104, 128: „...De mondhatnatok: *Io attiam*...”), illetőleg egy bejegyzése adhat: „aki írtha. aue mariat ker *ff*” (29). VOLF GYÖRGY (Nyttár. 6: X. 1.) — abból kiindulva, hogy a scriptor kétszer is „atyám”-nak szólíttatja magát — úgy gondolja, hogy bizonyára egy ismeretlen szerzetes pap lehet, PINTÉR

JENŐ (A magyar nemzeti irodalom története... I. Bp., 1930. 659) számára azonban nyilvánvalóan az utóbbi bejegyzés lehetett a mérvadó, hiszen a nyelvemléket egyenesen „F. frater másolata”-ként említi. Eszerint a scriptor nem véletlenül vethette papírra a tőle megszokott módon megfogalmazott kérdés végén szerényen meghúzódo s alig észlelhető aprócska két *ff* betűt, hanem személyről közelebbit pontosan ez árulhat el.

9. Alighanem igazat adhatunk PINTÉRnek, aki így már egy fokkal konkrétan köti szerzőhöz a Tihanyi-kódexet — azzal a megszorítással, hogy a másoló egyben szerzetes pap, s valójában azonos a Kazinczy-kódex scriptorával: a Tihanyi-kódexben éppúgy, mint a Kazinczy-kódexet záró prédikációban a teológiai kifejezések teljes gyűjteményét adja. Méltán illelhetjük „névvel”, s tekinthetjük alkotónak, F. fráter ugyanis a kódexek csaknem minden lapján jelen van: pontosan tudja, hogy kiknek készíti aprólékos gondossággal a könyveket, s ennek megfelelően válogatja-szemelgeti a későbbi olvasmányanyagot. A kötetek felépítéséről is gondoskodik, koncepciója — úgy tűnik — mindkét kódex esetében átgondolt s alaposan megfontolt. A két kézirat jellegében ennél fogva meglehetősen eltér egymástól, s műfajilag is a célnak megfelelően formálódik: ha nem is beszélhetünk — az Érdy-kódexhez hasonló — tervszerű egységről, mégis a tudatos alkotás számos jelét, elemét fedezhetjük fel bennük, melyeknek TARNAI ANDOR szentel különösen nagy figyelmet. Az irodalmi program és irodalmi mű kapcsán ugyanis megemlíti hogy: „A kiindulópontot abban a tényben lehet látni, hogy egyesek a rájuk bízott szerzetesi közösség irodalmi igényeinek kielégítését tudatosan vállalt feladatuknak tekintették. Ilyen szerző a Barlaam és Josaphat legendájának kiűnő fordítója, aki írói tervét vallotta be, mikor kilátásba helyezte, hogy apácái számára a szüzesség »érdeméről tán még valaha írást« tesz. Meg is tette, mert valószínűleg tőle származik a Temesvári Pelbártból átdolgozott prédikáció *A szent tisztaságról*, amelynek végére Orsolya és a tizenegyezer szűz történetét függesztette önállóan. Ugyane kódexben (a Kazinczyban) — ő-e vagy más, egyelőre nem tudhatni — a feltámadásról írt egy prédikációból átdolgozott traktátust, s ebben két helyen is bejelentette, hogy a gonoszok feltámadásáról az utolsó ítéletet tárgyalandó munkában tér ki. [...] Hasonlóképpen hivatkozik tulajdon munkáira a Tihanyi kódex egyik szerzője: a Mária születéséről szólóban az annunciációt tárgyalóra, a Krisztus fogantatásáról írottban egy Mária szépségét leíró részre, a kötet végére másolt latin imádságról pedig megjegyzi, hol található magyar fordításban.

Az alig néhány egyes művet egybekapcsoló utalások meglehetősen szórványos jelek az alkalmi irodalmi működéstől és művektől a céltudatosan megfontolt és teljes művet tartalmazó munkásság felé vezető úton. Egyáltalán nem biztos ugyanis, hogy munkáikat láncolatban képzelő írók mindig utaltak az általuk tudott összefüggésekre, és nem éppen valószínű, hogy azokat mindig változatlanul továbbmásolták. [...] E munkamódszer: az egyes művek akkomodálása egy szűk közösség (egy-egy kolostor) használatára és e művek kapcsolatba állítása jelzi az irodalmi gondolkodás legmagasabb, de nem kivételes fokát, melyre a kódexek korában el lehetett jutni.” („A magyar nyelvet írni kezdik”. Bp., 1984. 280—1.)

Míndez a Kazinczy-kódex lapjain kiváltképpen jól érvényesül. Tartalmát tekintve e kódex bővelkedik tanító szándékú, ugyanakkor fordultatos olvasmányokban, vagyis prédikációk, legendák és példák egész sorát adja. Ezek azonban sajátos és arányos egységbe olvadva követik egymást, mely harmóniát kölcsönöz a kötet egészének. A Tihanyi-kódex műfaji kompozíciója ehhez képest lényegesen egysíkúbb: nagyrészt — szintén a Mária-tisztelet jegyében készült — prédikációk követik benne egymást, kíséző exemplumanyaga viszont ezúttal is rendkívül gazdag és változatos. A szentek legendái közül összesen egyet közöl (Szent Eugénia életét) — érdekes módon tömörítve, azaz példaként adja elő Szent Erzsébet legendáját, s hasonló módon dolgozza át Szent Elekét.

Az átalakítás — szerkesztés — legfontosabb mozzanata épp ez utóbbiban s pontosan ezáltal érhető tetten a legjobban, a scriptor ugyanis nem ismétli önmagát, hanem a *Legenda aurea* szövegét két különböző változatban tárja elénk. A koncepciónak megfelelően a Tihanyi-kódexben így

szent Alexius életét írja meg, mintegy a kódex egészére jellemző magyar–latin (szövegformálási) összhangot erősítve-nyomósítva. A Kazinczy-kódex törzsanyaga (1–166) ezzel szemben csupán egyetlen latin mondatot tartalmaz, s azt sem véletlenül „ottfelejtve”, hanem Mária szépségének méltóbb tolmácsolására, melyhez pusztán a fordítás nem lehetett elegendő, a fokozás eszközeként a kétnyelvű közlésmód már sokkal megfelelőbbnek bizonyult: „¶ Quam pulcra es: et quam decora charissima ¶ Mel zeep uag es mel ekos dragalatos iegossom:” (26/15–7; vö. TihK. 100/10–5: „Ezt ielonthe kÿ az bõc *Canticorum* septimo capitulo: Quam pulcra es et quam decora eg konu-enek hetedik rezeben monduan: Mel zep uag es ekos dragalatos iegossom:”; majd közbeévelt scriptori fohász a következő lapon: „O bodok zÿz maria: agh malaztot ennekom the binos zolgackadnak: hog az the zolgalo leanidnak: kÿk az tÿztasagba tegodet mindhalalik kquetnek: Az the testhÿ zepsegodet irhassam igazan megh:”).

Szépirodalmi szempontból is fontos keleti vonatkozású mesés legendáinak — legértékesebb közülük a kötet középpontjába helyezett Barlám és Jozafát — nyelvi megjelenítése ugyancsak figyelemreméltó. Kötetlenebb elbeszélésmódját helyenként sajátos költőiség hatja át, egzotikus tájai szabadjára bocsáthatják a fantáziát — a latin hiánya pedig vonzóbbá teszi, érdekesebb s egyúttal könnyedebb olvasmánnyá formálja az egész kódexet.

A tartalom és forma összhangjára való törekvés szándékának megnyilatkozásai ugyan jól érzékelhetők a Tihanyi-kódex lapjain, a kettő közül azonban a scriptor kétségkívül az előbbire helyezte a hangsúlyt, vagyis ez alkalommal elsődlegesen az értelemre kíván hatni. Elbeszélésmódja lényegesen szárazabb, s mintha minden igyekezetét arra összpontosítaná, hogy a latinul nem vagy csak kezdetleges fokon tudó apácák (vagy talán novíciák) számára az általa fontosnak vélt — főként imádságok, zsoltárok és himnuszok — szövegrészleteit latinul is megtanítsa. Nyomatékos ismétlései, utalásai, elkerülhetetlen latinizmusai nyomán ezzel egyidejűleg fogalmazása nehezekebbé, mondatfűzése mindinkább bonyolultabbá válik, így nem csoda, ha prédikációinak menete nemegyszer vontatottabbnak tűnik — noha színes elemekben itt sincs hiány. A scriptor elvesz, hozzátold az ismert (feltárt latin) forrásszövegekhez, amint ezt már HORVÁTH CYRILL is megállapítja: „Figyelmet érdemel hűség dolgában az a prédikáció is, melyet a *Tihanyi codex*nek 31. s köv. lapjain találunk. A fejtegetésekben ugyan rövidít [...] de ad is hozzája egyetmást. »Ha kérditek«, úgymond, »miképen fogantatott és született urunk Krisztus: Miképen az szép verág az fátul és az jó illat az virágtul. Úgymond továbbá az pogány bölc, hogy Arábiában vagyon egy madár, mely neveztetik ormomellának. [...] A publikánus madár is az ő holt fiait vérével föltámasztja. Az oroszlánnak fiai is halva lesznek és harmadnapra őket ordításával föltámasztja. Ha azért az természet mindezőket megteheti: sokkal jonkább az Isten, a természetnek teremtője, megtehetete, hogy szűz fiat fogadna és szülne.« Igaz, de a mit az oroszlánról említ az átdolgozó, az teljesen hiányzik Pelbárt helyéből.” (Pelbárt és codexeink: BSz. 1891: 26–7.)

A scriptor tehát szabadon változtat a szövegeken, ha másként nem, akkor a saját gondolatait — leginkább tanácsait — szövi bele. Ily módon egyszerre van jelen nemcsak íróként (másolóként) és olvasóként, hanem alkotóként (szerzőként) s ebben a minőségben talán olykor fordítóként is. Nem ritkán feledkezik bele a másolt szövegbe s kommentálja őket, a példák kezdetét vagy a bibliai idézetek lelőhelyeit gyakorta közli a lapszélén, máskor a tartalomra vonatkozó — jelzésszerű — utalást tesz. Mindenesetre úgy tűnik, hogy egy pillanatra sem feledkezik meg olvasóiról, sőt időközönként valósággal párbeszédet is folytat velük:

Dialógusok

KazK.

1526:

„¶ De netalamtan *akarnatok megh tudnotok*:
minemő erdemből erdőmle azzonunk maria
[...] az isteny uigasztalasth: *ha ezt keuanatok
megh tudnotok*: im megh irom en
nektokk:...” (7)

1541:

„¶ ha kegek mondana walakÿ Im *ertom en*:
hogh býzonn'al feel keel thamadnom: Imezth
akarnam az zenth irasbol *megh erthenom*:
miből lezön feel tamadasom: *V egetok
ezetokbe es tanuiattok
megh:...*” (183)

„...de *mondhatna* Mégés *közölletok walakÿ*
Imeztes: Igon *kewannam en* az feltamadas
melle *megh twdnom*: minemő időben: es Na-
pon: es oraba tezy Christus az közönseges feel
tamadasth: touabba ¶ Nappal tezye ? awagh
éyel?” (197)

a scriptor személyére utaló megjegyzések

TihK.

1531:

„...miçoda lelki iozagh az: [...] es mel az
töbinel nõmõsb es dragalatosb: Bizon *ha megh
akariatok tudnotok*: nem egeb: hanem az zent
zeretet...” (3—4)

„...De mondhatna ualaki: Im *hallom en es
ertom*: mel igõn nõmõs iozagh az zeretet: [...]
de *akarnam megh tudnom es ertenom*:
minemő iegokból...” (13)

1532:

„¶ De mondhatnatok istenbe zerelmes *hugaim*:
Im *ertiok imar*: hog [..] De *akarnok imar meg
tudnunk* tõled kÿ ezt irtad: az edõs zÿz
marianak diceretire: hogha [...] Eztes im
megh irom en nektokk...” (100)

„De *kerdhetnetok ty engometh* Cristusnak
zolgalo leany: es *mondhatnatok* ¶ Miokaert
akara vristen...” (94)

„Vgan azert zerelmes *hugaim kerdhetne
walamel közölletok*: va'on vram isten: Imez
kettõ közöl melikert tartozom *en vristennek*
nagob hala adassal: [...] ¶ Mel kerdesre imigen
felelek en tinektok...” (120)

„De mondhatnatok [...] meges *im megh hallok
es tanulok* imar aztes: minemő zinõ wot az
edõs zÿz marianak haia: de *io attÿam
akarnok imar tõled megh tanulnunk*:
minemő wot neki feie: *Im eztes
megh irom...*” (104)

„De mondhatnatok: *Io attiam: akarnok
mi tõled megh tudnunk*: hogha az bodogh
zÿz maria:...” (128)

Nem téveszti szem elől szándékát sem: közbeékelt tanácsai, részletező tanításai, azaz — úgy
tűnik — minden egyes megjegyzése az apácák erkölcsi vagy tudásbeli gyarapodását szolgálja.

Tanácsok: kérések és felszólítások

1526:

„...kerlek: hoǵ megh tanuliatok:” (7)

„¶ Mint *vegetok peldat* az zȳz zent katherinarol...” (8)

„¶ *Gakorolatok* azerth az zent *imadsagot*:...” (132)

1527:

„...enes ezt mondom tȳ nektok: hoǵ mindon hȳuolkodast el tauoztassatok: es mindonkoron valamȳ iot teǵotok...” (151)

„¶ azert zȳzek *intlek titoket*: hoǵ keues zolok leǵetok: mert ez az zȳzessegnek oǵodik tarsi...” (155)

1541:

„...*Veǵetok ezotokbe es tanuliatok* megh:...” (183)

„...*Veǵetoze ezotokbe*:...” (187)

1531—1532:

„*kerlek tanuliatok meg*: es haznaltok uele:” (15)
„emelietek fel az thi elmetoket: es *tanuliatok* megh...” (117)

„Mint ennek megertesere *vegetok peldat*:...” (96)

„*Intlek* azert *enes titoket*: kik ez peldat halia- tok: es oluassatok: hoǵ ez *imadsagot* [...] *gakoriatok*:...” (333)

„...*kerlek vegetok ezotokbe*: es *tauliatok* megh: mert amit Im irando vaǵok nem gakorta haliatok:...” (125)

„...imezt *vegetok ezotokbe*:...” (146)

„...imezt *tanuliatok* ez melle *megh*:...” (149, 150)

Az idézett tekintélyek így már-már háttérbe is kerülnek, azaz néhol hamarabb veti papírra a saját gondolatait, „intelmeit”, s csak ezután tér ki a doktorok, bölcsek s más jeles személyiségek szavaira, mondásaira. A tanácsok általában megszólításokhoz kötve vagy dialógusokban, T/2.-ben jelennek meg. Olykor kölcsönöz a Kazinczy-kódexből kisebb szövegrészleteket is, párhuzamos mondat szerkesztései, azonos szemléletmódot tükröző megfogalmazásai azonban mindvégig szembeötlőek.

A két kódexben mutatkozó nyelvi, illetőleg nyelvhasználatbeli párhuzamok során legcélse- rűbbnek véltem nyelvi színek szerint áttekinteni, s végigvezetni egészen a — főként a scriptori közlésekben jelentkező s egyszerre többféle párhuzamot is magába foglaló — hosszabb-rövidebb szövegrészekig. Ízelítőként lássunk tehát néhány igen jellegzetes példát:

P á r h u z a m o k

KazK.

Hangtani jelenségek azonosságai

Gerunkel (21, 131)
Iquel (18, 34, 103, 120)
nekȳek ’némelyek’ (76, 94, 176, 184, 193)

TihK.

Gerunkel (382)
Iquel (285, 380, 384)
nekȳek (2, 3, 317, 329)

Isméltődő morfémaváltozatok

-*ít*: uelagosut (145)
uidamut (51)
-*val/-vel*: zȳkraiaua (36)
erque (79)

dicȳot (287)
bizonut (2, 142, 149)
malasztiaua (116)
paplanaua (19)

Szóhasználatbeli egyezések, párhuzamos alakváltozatok

<i>zquendok</i> 'szövétnék' (63)	<i>zquendok</i> (124, 179, 186)
<i>segostie</i> 'sekrestye' (64, 65, 66)	<i>segostie</i> (185)
<i>onnetan hazol</i> (73)	<i>onnetan hazol</i> (21)
<i>tettetqs</i> 'ál, hamis' (121)	<i>tettetqs</i> (14, 232)
<i>felkuól</i> (79)	<i>fel kuól</i> (26)
<i>fólol mulat</i> (103)	<i>fólol mulat</i> (9, 119)
<i>romasagh</i> 'Róma' (81)	<i>romassag</i> (24)
<i>iersalom</i> 'Jeruzsálem' (9, 21)	<i>iersalom</i> (117, 278, 397)

Jellemző kifejezések

<i>kerdes es fogas</i> (197)	<i>kerdes es fogas</i> (67, 259)
<i>zent lelek isten</i> (58, 173)	<i>zent lelek isten</i> (55, 94, 277)
<i>eredet bin</i> (185)	<i>eredet bin</i> (65, 71, 75, 78)
<i>okos lelqk</i> (184, 185)	<i>okos lelqk</i> (67, 98)

Párhuzamos mondat- és szövegszerkesztés

„...errql mogia zent berna doctor: Az zýzessegh az zeretetnel kyl: oľetan *mint az lampas olaýnal kyl: az lampas az olaýnal kyl nem uelagosut: ugan ezqn kepen: az z' zessegh az zent zeretenek l: isten elqt nem kelle-metqs*” (144/23—145/6)

„...Errql monda zent gergql doctor: *mikepen az lampas olainal kil nem uelagosut: ezqnkepen az zýzesek istennel nem kedues az egeb iozagos miuelkqdetqknel kyl:*” (2/23—7)

„¶ Az dicqsegh zent haromsaghnak týtqsseghere: es dýcheretire: *ký allattýaba egh býzson isthen: zqmelebe kegek harom: tudnyaminth: az attýa istennek zqmele: az fyw istennek zqmele: az zenthlelqk istennek zqmele:*” (173/1—8)

„...nem Cak az isten monda: de mind az attýa isten: mind az fiv isten: es mind az zent lelqk isthen: [...] tegunk embqorth az mi kepunkre: es hassonlatossagunkra ¶ *Mert mikepen az isten harom zqmelebe: es eg allattiaba vgian ezqnkepen: vristen embqornek lelqeth igh terqmtette:*” (94/2—15, 137)

A scriptori közlések párhuzamai

Címközlemények

KazK.

1526:
„urnak zenth neuebe kezdetik azzonunk maria-nak halalarol ualo *zep predikacio* 1. 5. 2. 6.” (1)
„Kezdetik imar az zýz *zent* margitt azzonnak elete az úr Cristusnak *diceretire...*” (27)

TihK.

1530:
„kezdetik *naq zep predikaco:* azzonunk marianak halalarol:...” (337)
1531:
„Vrnak neuebe kezdetik az zýz *zent* eugenianak elethe...” (293)

„Oluastatik *ég igõn zep pelda mel' igõn io* az zent ieronimusnak *aietatosságal* zolgalnia es *ó* kepet az *z ý z e k n e k* cellaiokba tartania...” (35)

„Vrnak neuibe kezdetik az *dicõssegõs* zenth Anna azzonnak elethe *ký* uala *edõs marianak* annýa es *Cristusnak* ikeýe” (39)

„Kezdetik az *edõs zýz marianak* neuibe ualo diaký *botõkrõl* *ég* *kýsded* *predikacio: kýsded de igõn zeep.*” (59)

„Kezdetik az *bodogh zenth* e'eknek elethe: *kýt nektõk peldaiul vetõk z ý z e k .*” (70)

„Vrnak neuibe kezdetik az zenh barlaamnak elethe *kerõm azert en ký e z t irt a m* mind azokat *kýk ez kõnuecket* oluasandok *hog zeretettel olvasak* mert *igõn zep.*” (83)

1527:

„¶ *ez hat nõmõs iozagokkal: tartha* azert megh *týzthan zýzesseget: az zýz zent ursul'a* azzon mint az *õ* eletebõl *im megh erthetitõk...*” (156)

1541:

„Az *dicõssegõs zenth haromsaghnak* *týzõsseghe: es dicheretire re:*” (173)

„Iratatik *meés* *ég pelda mel igõn haznos* embõrnek *iduõssegere* az *oraciot* naponked megh *mondania aietatossagal* az *zýz marianak* *titzõssegere:...*” (333)

„Vrnak neuibe irattatik *ég zep pelda az edõs zýz mariarol...*” (331)

1530:

„Kezdetik *ég igõn zep predikacio* urunk *Cristusnak* foganattarol...” (196)

„Vrnak neuibe kezdetik vrunk *Cristusnak* ziletേശõl *ég zep es aietatos p̃dikacio.*” (31)

1531:

„Kõetkõzik az *oracio* kinek *haznat* es *zýz marianak* elõtte *kellemetõs uotat e d e f e l* *ég peldaba m e g h i r a m .*” (338)

„...elleten *nõmõs iozagokkal* keresheti megh embõr: az *isteni zent zeretetnek* kenchet: *Ezõkel* kerese megh az *bodogh zent* *elexsius* *kirõl...*” (19)

1532:

„Vrnak neuibe kezdetik *ég zep es aietatos* *predicacio* Az *zýz marianak* *visitacioiarol* *Imekkepen...*” (171)

Magyarázó formulák

KazK.**1526:**

„ez peldabol azert *el erthetitõk* mel *igõn io: ez dicõssegõs zent ieronimusnak* zolgalnotok: es *õ* kepet cellatokba tartanotok...” (38)

„...imez peldabol megh *teccik* es *megh erthetitõk:...*” (49)

1527:

„...mint im az *õ* eletebõl *megh ethetitõk...*” (156)

TihK.**1531—1532:**

„ez neé *iegõkbõl esmerhetitõk* azert *el* *hogha* uattok *isteni zeretebe* auagh nem...” (14—15)

„...imez peldabol ionkab *megh erthetitõk...*” (18)

„Illik azert tudnotok:...” (385)

„*megh erthetitõk* imebõl:...” (104)

1541:

„...hogh <i>megh ercéttek</i> :...”	(190)	„...hog <i>azert megh ercétok</i> ...”	(15)
„...hogh <i>azert megh ercéttek</i> ...”	(194)	„... <i>Ercétok megh</i> :...”	(138)
„...hogh ez kerdest es fogast <i>megh ercéttek</i> :...”	(197)	„...Hogh kegek ionkab <i>megh ercétok</i> ...”	(139)

Szövegbe ékelt tanítások

KazK.

1526:

„¶ ime legottan folamek az zent imadsagra: kibe peldat ada tylenektok z y z e k : *hog mikoron kesertettek: ielöshen az harom fo ellensegtul: tudniaminth: testötöktul: ordogtul es ezuilagtul: ha gozödelmeth akkartok raitok uennotok: az zent imadsagnak paisat auag uertet uegetok v el-lenok: merth killömben vketh megh nem gozhetitok O zenth imadsagh: the megh fogod az foghatatlan istenth: Megh gozöd az gozhetetlen istenth: es megh kötzöd az hatalmas istenth: teuölögh azert mindön az: ualakö azt monga: hog naladnalköl zysessegot tart-hat: Valamel zöz tetölled el zakadot: Az el esöt: es uallamel tegödet gakorlot: az megh koronaztatot ¶ Gakorlotok azert az zent imadsagot: ha az töz iegöstöknek: az edös cristosnak zöz zesegtoketh töztan megh akariatok adnotok O vayha tudnatok az zözsesseg erdömeth: edös uona nektok az v gömöce: es keuanatos az v tartassa: kinek erdömeröl: talam megh ualaha irasth teöz: <Az> terök az zenthnek eletere ¶ Az imadsagba azerth iosafat el zendörödek:...” (131—2)*

1527:

„¶ ez azert zeretö hugaim az hiuolkodas: mel az zentöknek gölekozötöket megh haborittya: nemzeuen v bennök buiasagot: hintuen közikben haburusagnak conkolat: es mind az testnek miuelködetet ¶ ez hiuolkodast keuanuan az nag zent antal eltauoztatnia [...] ¶ könek imez felettetek: antal keuanze istennel kel lemetös lenöd: imadkoz'al: es mikoron nem imadkozhatol: kezeidel munkalkögal: es mindönkoron teg ualamit: e n e s e z t „...ez utan az zent pispök megh kerde az vrat: hog miuotuona az az imadsagh Melet az vr:

TihK.

1531:

„...tehat ime azon eiel ez zöz az feiedelm azzonnak megh ielönek: es megh monda: hog el karhozot uona azert: hog az tób apacakal gakortha feddöt uona: [...] es ennek miatta az isteni zeretöt bennök megh bantotta uona: ezt megh monduan el enezek elöle O azert zözök: kerlek titöket tekencetök megh allapattokath: es gondoliatok megh eletöket: Ne bizzatok hozu imadsagtokban: sem sok viz kinir böitötökbe: sem eiel kelestökbe: mert ezökel nem iduözölhetök: sem touaba töztasagh tartastokba: mert ha ol tiztasagot tartanakot mint az zöz maria: ha töz egmast zoliatok: egmast ragalmazatok: egmast gölölitök: bözon zeretetnelkil uattok: mert zent pal monga: az zeretet nem patuarkodo: Az zeretetnelkil kegek senki istennek zönet nem lathattia: hog ug legön zent agoston doctor mongia: Attiamfiai ualiatok az zeretöt: kinelkil senkö istennek zönet nem lathattia: Vessetök vegöt azert a gölösegnek: es egmast istenert es istenbe zeressetök: es euel az bintes el tauoztathatiatok: istennek zinethes megh lathattiatok α men. De...” (12—3)

istenek tözössegere es az bodok zöz marianak diceretire megh monda: Az imadsagk vgmond imez: O intemerate et in eternum benedicta etc Intlek azert enes titöket hogha az gonoz elensegnek calardsagat el akariatok tauoztatnotok: ez imadsagoth igon oluassatok.” (336)

mondom tÿ nektok: *hog hÿuolkodast el tauoztassatok: es mindonkoron valamÿ iot tegetok: es akÿ kozoletok megh unÿa az imadsagot: ottan uarion ¶ Megh gondoluan: mert mig dauid kÿral az uitezsegeben magat serkogete...*

1532:

„...encqlkogetok azert ties vÿ elnotok ez niaualias wilagba: *hog iquendobe mind az istennek zÿnet: Mind vrunknak emborseget: Es mind az zÿz marianak zepsegos zinet: megh lathassatok iquendobe: tÿztasak tartastokba kegek igon ne bÿzatos: Mert cakauaal nem iduozolhattok:...*” (112)

Az olvasmányok záró sorai

KazK.**1526:**

„...angalok lelket az bodoghsaÿra uiuek: *kÿt agon nekunkes az dicossegos zenharomsagh isten: kÿ oroke el: es orzagol. amen. ihs: maria zent ferenc:...*” (35)

1531:

„...Mel bodogsagot agon nekunk: *attÿa: fÿv: zenthlelok isten: amen: battor: vÿ legon: [...]* finis 1.5.2.6. eg aue mariat ker akÿ irtha” (58)

„...az mi urunk cristusnak diceretire: *kÿ attÿaual es zentlelok el eg bÿzon isten amen* Akkÿ ez irast irta eg aue mariath keer. 1.5.2.6.” (136)

1527:

„...amen finis Anno. dj. 1.5.2.7.” (166)

1541:

„...mel diceretre be wÿgon minket mast lelkunkbe: feltamadasunknak wttanna lelkunkbe testunkbe: *iesus Cristus: kÿ az attÿa istennel: es zenth lelokkal: eel es wralkodik Mindh orokkun oroke Amen: [...]* Ez iras el wegqztetot zenth mihal napian Ezor qtzaz Negwenegh eztendobe istennek hala.” (202)

TihK.**1530:**

„...az anÿal esmet menorzagba mene: *kibe minket es be vizon az Cristus iesus: az o zent anianak erdomenek miatta: kÿ attÿaual es zent lelkel el es orzagol mind oroke amen: Anno doi Millesimo:...*” (292)

„...az menei bodoksagot es megh ueue: *kÿt engegon minekunkes es agon attÿa es fiv: es zentlelok isten: amen. Amen. Ez iras irattatot urnakzi letesenek utanna ezor qtzaz harminc eg eztendobe es el uegeztetot aldozo es tin. aki irtha. aue mariat ker ff*” (29)

„...amen: [...] pro scriptore piam lectrix ora mariam 1.5.3.1.” (81)

„...es eth ez vilagon nieried zent fiadnak malaztiat: *iquendobe az o zent zinenek latasat: kit engegon nekunk attÿa es fiv es zent lelok isten amen*” (87)

1532:

„...kerlek azert tegodeth: *hogh az the fiadnal legh essedozo miertunk: es ez vilagon nieried el malaztiat: Iquendobe zent orzagat amē.*” (170)